



**Rudolf Sikora**

Z cyklu *Noosféra*. 1981

# Ide svet k lepšiemu, alebo k horšiemu?

Steven Pinker\*

Mnohých ľudí sa pri počúvaní či čítaní každodenného ranného spravodajstva zmocňuje znepokojenie a obavy. Každý deň sa dozvedáme o strieľaní, nerovnosti, znečisťovaní ovzdušia, diktatúrach, o vojne a rozširovaní nukleárnych zbraní. To je len niekoľko dôvodov, prečo bol rok 2016 označený za „absolútne najhorší rok“. Tento rekord platil ešte aj v roku 2017 – a mnohí ľudia začali prahnúť po predchádzajúcich desaťročiach, keď sa zdalo, že svet je bezpečnejší, čistejší a že v ňom panuje väčšia rovnosť.

Je to však rozumný spôsob, ako chápať postavenie človeka v 21. storočí? Franklin Pierce Adams to vyjadril slovami: „Najväčšiu zodpovednosť za staré dobré časy nesie zlá pamäť.“

Ak porovnáваме súčasné titulky plné krvi s naružovo maľovanými obrázkami minulosti, vždy nás to môže obalamutiť a my si začneme myslieť, že všetko ide k horšiemu. Ako však vyzerá trajektória sveta, ak meriame blahobyť v čase stále tým istým meradlom?

Porovnajme najnovšie údaje o súčasnosti s rovnakými meraniami spred tridsiatich rokov. V minulom roku pripadalo na stotisíc Američanov 5,3 zavraždených, 7% občanov Ameriky žilo v chudobe; emisia pevných častíc predstavovala 21 miliónov ton a emisia oxidu siričitého 4 milióny ton. No pred tridsiatimi rokmi pripadalo na stotisíc obyvateľov 8,5 zavraždených, v chudobe žilo 12% obyvateľstva, emisia pevných častíc dosahovala 35 miliónov ton a oxidu siričitého 20 miliónov ton.

A čo svet ako celok? V minulom roku prebiehalo na svete 12 dlhodobých vojen, mali sme 60 autokratických režimov, 10% svetovej populácie žilo v extrémnej chudobe, pričom počet nukleárnych zbraní dosiahol 10 000. No pred tridsiatimi rokmi to bolo 23 vojen, 85 autokratických režimov, v extrémnej chudobe žilo 37% svetovej populácie a počet nukleárnych zbraní bol viac než 60 000. Je pravda, že minulý rok bol v západnej Európe desivým rokom terorizmu, ktorý si vyžiadal 238 mŕtvych, no horšie to bolo v roku 1988, keď bolo mŕtvych 440.

Čo sa to deje? Bol rok 1988 mimoriadne zlým rokom? Alebo sú tieto zlepšenia znamením, že so svetom to ide v čase k lepšiemu? Mohli by sme dokonca

\* Text je prepisom autorovej prednášky TED Talk z apríla 2018 pod názvom *Is the World Getting Better or Worse? A Look at the Numbers.*

použiť onen údajne zastaraný pojem pokroku? Tým by sme si však vyslúžili istú dávku posmechu; zistil som totiž, že intelektuáli pokrok nenávidia.

Pochopte, nie že by nenávideli výsledky pokroku. Väčšina členov akademickej obce a vedátorov by sa radšej dala operovať v anestézii než bez nej. Rozjatzrenou ranou tejto hučiacej vrstvy je idea pokroku. Povedali mi, že viera človeka v zlepšenie údely ľudstva je slepé presvedčenie, že je to kvázi náboženská viera v zastaranú poveru a falošná nádej mýtu o neustále postupujúcom neúprosnom pokroku.

Povzbudzuje sa tým ľudový americký postoj „My to dokážeme“, navodzujú sa tým súťaživý duch ideológie konferenčnej miestnosti, Silicon Valley a Obchodnej komory. Ste advokátom whigovskej histórie, naivným optimistom, Pollyanou (postava z rovnomennej knihy od Eleanor H. Porter – pozn. prekl.) a, samozrejme, doktorom Panglossom, ak máme použiť narážku na postavu z Voltairovho diela. Ten totiž vyhlásil: „V najlepšom zo všetkých možných svetov je všetko najlepšie.“

No, profesor Pangloss bol náhodou pesimista. Skutočný optimista verí, že môžu existovať svety oveľa lepšie, než je ten náš dnešný. To všetko je však irelevantné, lebo otázka, či došlo k pokroku, nie je záležitosťou viery ani optimistického založenia či vnímania pohára ako dopoly plného. Je to testovateľná hypotéza. Ľudia sa napriek všetkým vzájomným odlišnostiam do veľkej miery zhodujú, pokiaľ ide o to, čo zahŕňa blaho človeka: život, zdravie, potrava, prosperita, mier, sloboda, bezpečnosť, poznanie, voľný čas, šťastie. Všetky tieto faktory možno merať. Ak sa v čase zlepšujú, tak podľa mňa ide o pokrok.

Pozrime sa na údaje a začnime tým absolútne najcennejším – životom. Väčšinu histórie ľudstva bola očakávaná dĺžka života pri narodení 30 rokov. Dnes je to celosvetovo vyše 70 rokov a v rozvinutých častiach sveta vyše 80 rokov. Pred dvestopäťdesiatimi rokmi sa v najbohatších krajinách sveta tretina detí nedožila päť rokov; odvtedy bolo toto riziko stonásobne znížené. Dnes tento údel postihuje 6% detí v najchudobnejších krajinách sveta. Hladomor je jedným zo štyroch jazdcov Apokalypsy. Môže spustošiť ktorúkoľvek časť sveta. Pred dvesto rokmi žilo v extrémnej chudobe 90% svetovej populácie. Dnes je to necelých 10%. Väčšinu histórie ľudstva viedli mocné štáty a ríše medzi sebou takmer neustále vojny; mier bol iba krátkym medzivojnovým obdobím. Dnes štáty nikdy nebojujú proti sebe navzájom. V poslednej vojne medzi mocnosťami stáli proti sebe Spojené štáty a Čína pred 65 rokmi. Novšie vojny akéhokoľvek druhu sú už zriedkavejšie a nie sú také ničivé. Výskyt vojen sa začiatkom päťdesiatych rokov znížil z približne 22 vojen na stotisíc obyvateľov ročne na súčasných 1,2 vojen na ten istý počet obyvateľov. K nepriaznivému zvratu demokracie došlo vo Venezuele, v Rusku, v Turecku a ohrozuje ju vznik autoritárskeho populizmu vo Východnej Európe a v Spojených štátoch. Napriek tomu svet nikdy nebol demokratickejší ako v poslednom desaťročí: dve tretiny svetovej populácie

žijú v demokracii. Tam, kde namiesto anarchie a systému vendety vládne zákon, ubúda aj miera vzájomného zabíjania. Došlo k tomu v období, keď sa feudálna Európa dostala pod vládu centralizovaných kráľovstiev, takže dnes predstavuje pravdepodobnosť, že obyvateľ Západnej Európy bude zabitý, v porovnaní s jeho stredovekými predkami jednu tridsaťpäťtinu. To sa zopakovalo aj v koloniálnom Novom Anglicku a na americkom divokom západe, keď sa šerifovia presídlili do miest; a podobne to bolo aj v Mexiku.

Naša bezpečnosť skutočne vzrástla prakticky v každom smere. V minulom storočí sme mali o 96% menšiu pravdepodobnosť, že prídeme o život pri autonehode, o 88% menšia bola pravdepodobnosť, že nás niekto zrazí k zemi na chodníku, o 89% sa znížila pravdepodobnosť, že zahynieme pri páde lietadla, o 95% pravdepodobnosť, že prídeme o život pri práci. O 89% sa znížila pravdepodobnosť, že zahynieme božím riadením, napríklad v období sucha, pri záplavách, rozsiahlych požiaroch, búrkach, pri výbuchu sopky, zosuve pôdy, zemetrasení či dopade meteoritu na Zem - a to zrejme nie preto, že by sa Boh na nás už tak nehneval, ale vďaka našej dokonalejšej infraštruktúre. A čo stelesnenie božieho aktu - strela vyslaná samotným Diom? Áno, pravdepodobnosť, že prídeme o život zásahom blesku sa znížila o 97%.

Do 17. storočia vedelo čítať a písať len 15% Európanov. Európa a Spojené štáty dosiahli všeobecnú gramotnosť v polovici 20. storočia - a zvyšok sveta ich dobieha. V súčasnosti vie čítať a písať 90% populácie vo veku do dvadsaťpäť rokov. V 19. storočí pracovali Západoeurópania viac než 60 hodín týždenne. Dnes pracujú menej než 40 hodín. Vďaka všeobecnému rozšíreniu tečúcej vody a elektriny v rozvinutých častiach sveta a vďaka širokému používaniu práčok, vysávačov, chladničiek, umývačiek riadu, sporákov a mikrovlniek sa časť nášho života, ktorú strácame starostlivosťou o domácnosť, zmenšila zo 60 hodín týždenne na menej než 15 hodín týždenne.

Sme vďaka všetkému tomu, čo sme dosiahli v oblasti zdravia, bezpečnosti, poznania a objemu voľného času, šťastnejší? Odpoveď znie: Áno, sme. Za posledné desaťročia vzrástol pocit šťastia v krajinách sveta o 86%.

Dúfam teda, že som vás presvedčil o tom, že pokrok nie je vecou viery či optimizmu, ale je to skutočnosť histórie ľudstva, vlastne jej najvýznamnejšia skutočnosť. A ako sa táto skutočnosť podáva v správach?

Zisťovanie výskytu slov s pozitívnym, resp. negatívnym emocionálnym nábojom v spravodajských reportážach ukázalo, že v priebehu desaťročí, za ktoré sa zdravie, bohatstvo, múdrosť, bezpečnosť a šťastie ľudstva dostali na vyššiu úroveň, boli noviny *New York Times* čoraz bezútešnejšie a že v celosvetovom meradle boli televízne a rozhlasové programy takisto čoraz pochmúrnejšie. Domnievame sa, že nebudeme riskovať, keď tu použijeme skratku zvanú „heuristika dostupnosti“. Z pamäti vylovíme daný fakt oveľa ľahšie, ak ho považujeme za pravdepodobnejší. Druhá časť odpovede vyvieira z povahy žurnalistiky, ktorú vyjadruje tento satirický titulok z digitál-

nych novín *The Onion*: „CNN organizuje ranný míting, na ktorom sa má rozhodnúť o tom, akými správami vyvolať paniku u divákov na zvyšok dňa.“

Správy hovoria o tom, čo sa stalo, nie o tom, čo sa nestalo. Nikdy sa nestretne s novinárom, ktorý by hovoril: „Prihováram sa vám z krajiny, ktorá žila v mieri 40 rokov“, príp. z mesta, ktoré nezažilo útok teroristov. Navyše, zlé veci sa môžu prihodiť rýchlo, no dobré veci nevznikajú v priebehu jedného dňa. Titulok „Včera uniklo extrémnej chudobe 137 000 ľudí“ by mohli noviny uverejňovať za posledných 25 rokov každý deň. To je spolu jeden a štvrt miliardy ľudí, ktorí sa dostali z chudoby, no nik z nás o tom nikdy nepočul. Správy teda vyťlkávajú kapitál z nášho morbidného záujmu o to, čo môže skončiť zle, a ten využívajú vo svojej programovej stratégii „Najlepšie, ak pritom tečie krv“. Ak teda spojíme naše kognitívne sklony s povahou spravodajstva, vidíme, prečo vlastne svet speje ku koncu už veľmi dlho.

### *Nevyriešené problémy, ktorým dnes čelí svet, sú gigantické, ale musíme ich chápať ako problémy, ktoré treba riešiť a nie ako apokalypsy, čo nás očakávajú.*

Pozrime sa bližšie na niektoré otázky, ktoré v súvislosti s pokrokom nepochybne napadli mnohým z vás. Predovšetkým: Nie je vlastne dobre byť naladený pesimisticky, aby sme sa vyhli sebauspokojeniu, aby sme nemuseli upratovať všetku tú špinu a hovoriť pravdu mocným? No, nie je to celkom tak. Tieto veci treba vidieť presne. Pravda, mali by sme si vždy, keď sa s nimi stretne, uvedomovať, že trápenie a nebezpečenstvo existujú, ale mali by sme vždy aj vedieť, ako ich možno redukovať; existujú totiž nebezpečenstvá nekritického pesimizmu. Jedným z nich je fatalizmus. Ak je celé naše úsilie zlepšiť svet márne, načo naň potom zbytočne vyhadzovať peniaze? Chudobní budú vždy medzi vami. A keďže koniec sveta nastane čoskoro – ak nás nezničí klimatická zmena, zničí nás neovládateľná umelá inteligencia –, prirodzenou reakciou je užívať si život, pokiaľ to ide, jesť, piť a radovať sa, lebo zajtra budeme mŕtvi.

Ďalším nebezpečenstvom bezhlavého pesimizmu je radikalizmus. Ak naše inštitúcie zlyhávajú a nádej na ich reformovanie neexistuje, prirodzenou reakciou je zdemolovať celú tú mašinériu, využiť ešte čo sa dá, spáliť celé to impérium na popol v nádeji, že čokoľvek z tohto popola povstane, isto bude lepšie, ako to, čo máme dnes.

Ak teda existuje čosi ako pokrok, tak čo ho spôsobuje? Pokrok – to nie je nijaká mystická sila ani dialektika, ktorá nás posúva čoraz vyššie. Nie je to nijaký mystický oblúk histórie nakláňajúci sa k spravodlivosti. Je to výsledok ľudského úsilia vedeného ideou, ktorú spájame s 18. storočím osvietenstva: Ak budeme používať rozum a využívať vedu, ktorá prispieva k ľudskému blahu, postupne sa môžeme prepracovať k úspechu. Je pokrok

nevyhnutný? Samozrejme, nie je. Pokrok neznamená, že každý sa po každej stránke všade a navždy bude mať lepšie. To by bol zázrak a pokrok nie je zázrak; pokrok je riešenie problémov. Problémy sú nevyhnutné a riešenia prinášajú ďalšie problémy, ktoré zasa treba riešiť. Nevyriešené problémy, ktorým dnes čelí svet, sú gigantické (vrátane hrozby klimatických zmien a nukleárnej vojny), ale musíme ich chápať ako problémy, ktoré treba riešiť (a nie ako apokalypsy, čo nás očakávajú); treba pribojne hľadať ich riešenia, napríklad v prípade klimatickej zmeny v podobe dôslednej dekarbonizácie a v prípade nukleárnej vojny v podobe kampane Global Zero.

A napokon: Protirečí osvietenstvo ľudskej prirodzenosti? Pre mňa je to vážna otázka, keďže som známym zástancom existencie ľudskej prirodzenosti so všetkými jej nedostatkami a zvrátenosťami. V knihe *Prázdny zoznam* (*Blank Slate*) som tvrdil, že vyhladky ľudstva sú skôr tragické než utopické, že nežijeme žiadny romantický príbeh, nie sme jedineční a že cesta späť do raja neexistuje.

No môj pohľad na svet sa za pätnásť rokov, ktoré uplynuli od vydania tejto mojej knihy, vyjasnil. Oboznámil som sa so štatistikou pokroku ľudstva počnúc fenoménom násilia až po dnešný stav, ktorý zahŕňa všetky ostatné aspekty našej prosperity; a to posilnilo moje presvedčenie, že ak chceme pochopiť naše súženia a trápenia, tak ľudská prirodzenosť predstavuje problém; no ľudská prirodzenosť, ak ju prefiltrujeme osvietenskými normami a inštitúciami, je aj riešením.

Pripúšťam, že nie je ľahké preniesť moje „zjavenie“ opierajúce sa o skutočné údaje na ľudstvo ako celok. Reakcie niektorých intelektuálov na moju knihu *Buď svetlo* (*Enlightenment Now*) boli zúrivé: vyhlasovali po prvé: Ako sa môže odvážiť tvrdiť, že intelektuáli nenávidia pokrok?; a po druhé: Ako sa môže odvážiť tvrdiť, že existuje pokrok?

Tak ako mnohých iných aj ich necháva idea pokroku chladnými. Zachrániť životy miliárd ľudí, vykoreniť nejakú chorobu, nakŕmiť hladujúcich, naučiť deti čítať? To je nuda.

Pritom najčastejšou reakciou, ktorej sa mi dostáva od čitateľov, je vďačnosť. Je to vďačnosť za to, že som zmenil ich pohľad na svet z paralyzujúceho a bezmocného fatalizmu na čosi konštruktívnejšie, ba priam hrdivé.

Som presvedčený, že ideálom osvietenstva možno dať formu strhujúceho rozprávania, ktoré ľudia s väčším umeleckým vyžarovaním a rétorickou schopnosťou väčšou než mám ja, dokážu podať lepšie a ďalej ho šíriť. Také čosi je možné.

Narodili sme sa do krutého univerza, v ktorom čelíme ťažko zdolaateľným prekážkam stojacim proti poriadku umožňujúcemu život; pritom nám hrozí neustále nebezpečenstvo, že nás to zničí. Formoval nás proces nemilosrdnej súťaživosti. Sme utvorení z pokriveného dreva, ľahko podliehame ilúziám, egoizmu a niekedy ohromujúcej hlúposti.

No ľudská prirodzenosť bola obdarená aj prostriedkami, ktoré otvárajú priestor na istý druh záchrany. Sme obdarení schopnosťou spájať myšlienky rekurzívne, t. j. premýšľať o našich vlastných myšlienkach. Máme jazykový inštinkt, ktorý nám umožňuje komunikovať výsledky nášho dôvtipu a našej skúsenosti. Hlboko v našom vnútri máme zakorenenú schopnosť solidarity, milosrdenstva, predstavivosti, zľutovania, súcitu. Tieto vrodené schopnosti si našli spôsob, ako rozvíjať vlastnú silu. Možnosti reči sa rozšírili vďaka písanej, tlačenej a elektronickej podobe slov. Náš okruh solidarity sa rozšíril vďaka histórii, žurnalistike a naratívny formám umenia. A naše nedovyvinuté racionálne schopnosti vzrástli vďaka normám a inštitúciám rozumu, intelektuálnej hľbavosti, otvorenej diskusii, skepticizmu voči autorite a dogmám i vďaka váhe, akú pripisujeme verifikovaniu ideí ich konfrontáciou s realitou.

Spolu s tým, ako špirála rekurzívneho zdokonaľovania nadobúda čoraz väčšiu energiu, chránime si víťazstvá v boji so silami (medzi ktoré v neposlednom rade patria temné stránky našej vlastnej prirodzenosti) zrážajúcimi nás k zemi. Prenikáme do tajomstiev kozmu vrátane tajomstiev života a myslenia. Žijeme dlhšie, menej trpíme, zarábame viac, sme múdrejší a čoraz viac si užívame malé radosti a bohaté skúsenosti. Menej nás zahynie násilnou smrťou, je menej tých, ktorým iní ubližujú, robia z nich otrokov, vykorisťujú ich alebo ich utláčajú. Z pár pôvodných oáz sa vyvíjajú územia, v ktorých panujú mier a prosperita a ktoré sa raz môžu rozšíriť po celej Zemi. Ešte stále existuje mnoho utrpenia a číhajú na nás obrovské nebezpečenstvá. No predstavy o tom, ako ich zredukovať, už boli vyslovené a nekonečné množstvo ďalších ešte len musíme skoncipovať.

Nikdy nebudeme žiť v dokonalom svete a bolo by nebezpečné sa oň usilovať. No vylepšenia, ktoré môžeme dosiahnuť, sú neobmedzené – ak budeme využívať poznanie na to, aby sa ľudia mali lepšie. Tento heroický príbeh nie je len nejaký ďalší mýtus. Mýty sú fikcie, no tento je pravdivý; je pravdivý adekvátne nášmu poznaniu, ktoré je jedinou pravdou, akú môžeme vlastniť. A ako získavame čoraz viac poznatkov, môžeme ukázať, ktoré časti tohto príbehu sú aj naďalej pravdivé, a ktoré nepravdivé. Lebo ktorákoľvek z jeho častí môže byť nepravdivá a ktorákoľvek sa nepravdivou môže stať.

Tento príbeh sa pritom nespája s nijakým jedným kmeňom; spája sa s celým ľudstvom, s každým vnímavým tvorom obdareným rozumovou schopnosťou, ktorý chce pretrvať vo svojom bytí; lebo to si vyžaduje iba presvedčenie, že život je lepší ako smrť, zdravie lepšie ako choroba, hojnosť lepšia ako nedostatok, sloboda lepšia ako násilie, šťastie lepšie ako utrpenie a poznanie lepšie ako nevedomosť a povera.

Z ANGLICKÉHO ORIGINÁLU PRELOŽILA LUBICA HÁBOVÁ